

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/41777>

Please be advised that this information was generated on 2021-10-22 and may be subject to change.

Het islamitisch debat over geweld

Fawaz A. Gerges:

The Far Enemy. Why Jihad Went Global.

Cambridge: Cambridge University Press, 2005; 376 blz.; 35,- euro; ISBN: 05 2179 14 03

Noorheidi:

Laskar Jihad. Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia.

Leiden: Proefschrift, 2005; 278 blz.; (geen ISBN)

Loretta Napoleoni:

Insurgent Iraq. al-Zarqawi and the New Generation.

Londen: Constable & Robinson Ltd., 2005; 281 blz.; 15,80 euro; 1-84529-254-5

De huidige aandacht voor de politieke islam is vooral gericht op spectaculaire aanslagen en de dreiging die deze beweging vormt voor de nationale veiligheid en de internationale rechtsorde. Er bestaat vrijwel geen aandacht voor verschillende stromingen binnen de islamitische beweging, laat staan dat er belangstelling is voor interne discussies over de toepassing van geweld. Dit is niet alleen jammer, maar ook dom. Want inzicht in het interne debat over het wel of niet voeren van de *jihad*, tegen wie die gericht moet zijn en wie daaraan mogen deelnemen, geeft niet alleen een beter inzicht in de ideologische ontwikkelingen in de islamitische beweging, maar maakt het ook mogelijk te peilen welke meningen de bovenaan voeren en welke tegenkrachten er tegen het terrorisme bestaan. Het debat over geweld staat uiteraard niet op zich zelf, maar het wordt beïnvloed door allerlei omstandigheden. Drie nieuwe boeken bieden een kijkje in de keuken van de radicale islam en laten zien hoe complex de beweging

is en wat ervoor nodig is voordat een beweging zich inlaat met geweld.

Interne vijand

Dat al-Qaida nooit als een soort almachtige islamitische Comintern heeft gefunctioneerd, was al bekend. Het boek van Gerges, *The Far Enemy*, gaat dan ook verder en laat zien hoe uitzonderlijk de hele tocht naar '9/11' is geweest. Tot halverwege de jaren negentig werd de ideologie van de radicale islamitische beweging bepaald door de Egyptische denker Sayyid Qutb (1906-1966), die gericht was tegen de 'nabije vijand'. Lokale regimes en heersers waren het doelwit van de strijd, omdat ze de islamitische heilige wet, de shari'a, niet toepasten, westerse politieke en culturele modellen aanhingen en daardoor aan de soevereiniteit van God (*hakimiyya*) tornden. Volgens Qutb bevond de islamitische wereld zich in een pre-islamitische fase van onwetendheid (*jahiliyya*). Hoofddoel van zijn strijd was de staat door middel van de *jihad* te bevrijden van de despoot, die de beweging als ongelovige (*kafir*) excommuniceerde (*takfir*).

Aangezien alle radicalen dit model volgden, concentreerde het debat zich op de vraag welke strategie men moest volgen om de islamitische staat tot stand te brengen. Was dat door middel van een militaire staatsgreep, zoals geclaimd door de Tanzim al-Jihad, de organisatie die verantwoordelijk was voor de moord-aanslag op president Sadat in 1981 en waarvan Ayman al-Zawahiri, de huidige rechterhand van Osama bin Laden, later de leider werd? Of moest het langs een geleidelijke weg, de lijn die de Gama'at al-Islamiyya voorstond en die gebaseerd was op de mobilisatie van de massa en verspreiding

van de missie (*da'wa*)? Zelfs de *jihad* in Afghanistan, die in de jaren tachtig werd gevoerd tegen de Sovjetunie en waaraan moslims uit de hele islamitische wereld deelnamen, werd door de Palestijnse ideoloog Abdallah Azzam beschouwd als een generaal repetitie voor de strijd tegen de lokale vijand, Israël. De weg naar Jeruzalem liep immers via Kairo.

De *jihad* was echter niet alleen voor revolutionaire aanhangers van Qutb. Ook moslims die volstrekt apolitek waren, sloten zich uit idealistische motieven aan bij de strijd in Afghanistan. Een groot aantal van hen waren aanhangers van het wahhabisme, de belangrijkste stroming in Saoedi-Arabië en volgens Gerges een 'traditionele, introverte, ritualistische stroming, die historisch gezien een bondgenoot is van het Westen' (blz. 133).

Externe vijand

Hoe is hieruit de strijd tegen de 'verre vijand' voortgekomen? Waarom hebben de radicale Egyptische bewegingen hun strijd tegen de Egyptische staat en de wahhabieten hun apolitek, 'introverte' islam ingeruild voor een roekeloze strijd tegen een supermogendheid? Hoe hebben ze het politieke programma van de stichting van een islamitische staat laten varen voor het nihilistische geweld, dat het martelaarschap als doel op zich zelf beschouwt?

Volgens Gerges moet de achtergrond ervan niet gezocht worden in het succes van de *jihadi's*, maar in hun falen; hij noemt het een uiting van hun 'existentiële crisis'. Twee ontwikkelingen hebben daaraan bijgedragen. Enerzijds raakte de *jihadi*-beweging in de jaren negentig steeds verder in het nauw, nadat ze verslagen was in Egypte en Algerije en toen de interna-

tionale *jihad* in Bosnië, Tsjetsjenië en Somalië opdroogde. Anderzijds was de Arabische bevolking het geweld beu en kwamen er gematigde stromingen met nieuwe ideeën op, zoals de Moslim Broederschap, die streefden naar een geleidelijke democratische omvorming van de maatschappij. Zij penetreerden de *civil society* en de media, en beheersten het publieke debat in die mate, dat zelfs veel radicale leiders zich daarbij aansloten. Alleen de internationale *jihadi's*, die na de overwinning van het Taliban-regime in 1996 in Afghanistan onderdak vonden, bleven hun radicale gedachten volgen. Sterker nog: volledig geïsoleerd, deden ze er een schepje bovenop.

Het gevolg was een 'fusie tussen het puriteins salafisme-wahhabisme en het militante internationalisme van de Moslim Broederschap' (blz. 86), verpersoonlijkt door de samenwerking tussen de Egyptenaar Ayman al-Zawahiri en de Saoediër Osama bin Laden. Onder hun invloed zou het concept van de *jihad* transformeren nadat ze in 1998 het *Front voor de Jihad tegen de Kruisvaarders en de Zionisten* hadden opgericht. Niet alleen was de *jihad* nu gericht op de 'verre vijand', voornamelijk de Verenigde Staten, maar ook onschuldige burgers vormden nu een legitiem doelwit. Zij werden allen verantwoordelijk gehouden voor de daden van hun regering, die een kruistocht zou voeren tegen de islam en de lokale heersers beschermt. Gematigde moslims zijn hieraan indirect medeplichtig door hun deelname aan het politieke spel.

Tegen ongecontroleerd geweld

Hoe gedetailleerd Gerges deze 'fusie' in organisatorisch en ideologisch opzicht ook uit de doeken doet, de waarde van zijn boek ligt vooral in zijn analyse van het verzet die dit duivelse pact heeft opgeroepen in de islamitische wereld zelf.

Verreweg de interessantste tegenstander van al-Qaida is de Egyptische Gama'at al-Islamiyya, een beweging die door een toeval – een van haar leden was zonder toestemming van het leiderschap lid van het Front – nota bene zelf lange tijd wordt gezien als onderdeel van al-Qaida. Zoals Gerges overtuigend aantoonde, was deze beweging zelfs vóór de aanslag in Luxor in 1997 – waarbij 58 toeristen omkomen – en dus vóór de oprichting van het Front van Bin Laden en Zawahiri, al 'om'. Haar leiderschap, dat vanaf de moordaanslag op Sadat in de gevangenis zat, lanceert in dat kader 'het initiatief tegen geweld', dat in eerste instantie bedoeld is als zelfkritiek.

Hoewel dit initiatief door de aanslag in Luxor (uitgevoerd door een splintergroep) tijdelijk averij oploopt, vindt het leiderschap enkele jaren later toch gehoor bij de Egyptische staat. De belangrijkste reden daarvoor is de uitgave van een serie van acht boekjes, waarin zij alle vormen van revolutionair politiek geweld afkeurt. De ideologische onderbouwing hiervan krijgt de term revisionisme (*mura-ja'a*) mee. Dit begrip betekent volgens Gerges 'een revolutionaire breuk in de doctrinaire theorie en praktijk van de *jihad*' (blz. 200). Teruggrijpend op de conservatieve gezagsgetrouwe klassieke islamitische politieke theorie stelt het leiderschap dat het recht de *jihad* uit te roepen alleen voorbehouden is aan gekwalificeerde *ulema*, en dan alleen in dienst van de staat, want de staat is uiteindelijk de hoeder van de islamitische gemeenschap. Aanvallen op de staat leiden alleen tot verdeeldheid, chaos (*fitna*) en verzwakking van de gemeenschap. Daarom veroordeelt het leiderschap ook het excommuniceren van moslims (*takfir*) en het plegen van aanslagen op toeristen, die immers vanwege hun visum onder bescherming staan van de staat (*aman*). In een onge-

kend moedige stap bestempelt het leiderschap de daden van al-Qaida als 'terrorisme' (*irhab*).

Het verzet binnen de radicale stromingen beperkt zich echter niet tot de Gama'at al-Islamiyya. Aan de hand van memoires en interviews die de afgelopen paar jaar in Arabische kranten zijn verschenen, toont Gerges de mate van weerstand aan die er binnen al-Qaida zelf bestond tegen de autocratische en onbezonnen beslissing om de strijd aan te gaan met de 'verre vijand'. Het overwegende bezwaar was dat hiermee de gehele radicale beweging in gevaar werd gebracht, te beginnen met het Taliban-regime in Afghanistan.

Sektarisch geweld

Hoe belangrijk het is nauwkeurig onderzoek te doen naar omstandigheden waaronder de beweging radicaliseert en hoe je die kunt volgen aan de hand van het interne debat, onderstreept Noorheidi in zijn uitstekende proefschrift over *Laskar Jihad*. Deze Indonesische beweging kreeg bekendheid in 2000, toen ze de *jihad* uitriep tegen de christelijke Molukkers, die onderdeel zouden vormen van een kruistocht tegen de islam. Nog beter dan Gerges laat Noorheidi het paradoxale van de *salafi*-beweging zien.

In principe zijn *salafi's* trouw aan de bestaande staat, zolang die maar de *shari'a* toepast. Het is echter vooral deze clause, die de beweging haar tweeslachtig karakter geeft en tot de transformatie kan leiden van een vreedzame, apolitieke beweging in een politieke, *jihadi*-beweging (blz. 158). Zo begint de latere leider van *Laskar Jihad*, Ja'far Umar Thabit, zijn loopbaan als voorbeeldige *salafi*. In navolging van zijn leermeesters in Saoedi-Arabië keurt hij de politiek af als *hizbiyya* en veroordeelt hij islamitische politieke organisaties zoals de

Moslim Broederschap juist vanwege hun deelname aan de verkiezingen. Politiek leidt immers tot compromissen, corruptie en verdeeldheid van de islamitische gemeenschap. Bovendien schendt politieke macht de soevereiniteit van God (*tawhid*) en leidt zij af van het ware doel in het leven, het verwerven van religieuze zuiverheid, die alleen kan worden verkregen door het vermijden van vernieuwing (*bid'a*) en het zo letterlijk mogelijk navolgen van het voorbeeld van Mohammed (*sunna*). Vandaar ook de nadruk op de uitspraken van de profeet (*hadith*) en de verwerping van *takfir* als politieke handeling.

Volgens Noorheidi schuilt het gevaar van de beweging in haar naar binnen gekeerd sektarisch karakter. Door het principe van *wala wa-l-bara*, het zich afzijdig houden van het onreine en de absolute loyaliteit aan de eigen gemeenschap, die het naleven van allerlei uiterlijke vormen in de hand werkt, zoals de kenmerkende lange baard voor de man; het verbod op het kijken naar televisie en op het roken; en de plicht speciale kleding te dragen en vrouwen volledig af te scheiden, staan de *salafi's* geheel buiten de maatschappij. Het is dan nog maar één stap om de rest van de gemeenschap te veroordelen als afvalligen. De omstandigheden daartoe deden zich voor na de val van Soeharto in 1999 en de strijd die ontbrandde tussen Habibie en de latere president Abdurrahman Wahid. De vonk werd geleverd door de hysterie over de positie van Molukse christenen, die ervan beschuldigd werden samen met de Verenigde Staten een kruistocht tegen moslims te beginnen. Hierop riep Ja'far Umar Thabit de *jihad* uit en betrad hij het politieke veld door *Laskar Jihad* op te richten en zich te liëren aan de militairen. Uiteindelijk zou externe en interne druk leiden tot de mislukking van

het Molukse *jihad*-avontuur en tot terugkeer van de beweging naar haar apolitieke wortels.

Terroristisch geweld

Werd in Egypte en Indonesië het gewelddadig salafisme de pas afgesneden door de gematigde bewegingen en de macht van de staat en het tot inkeer komen van sommige radicale leiders, in Irak zijn deze buffers geheel weggefallen. In haar uiterst leesbare en goed gedocumenteerde boek over de levensloop van Abu Mus'ab al-Zarqawi en zijn rol in het Irakese soennitisch verzet laat Napoleoni zien hoe deze onbeduidende dief, dronkaard en *drop out* na allerlei omzwervingen uitgroeit tot de incarnatie van het islamitische terrorisme. Hierbij toont ze aan hoe hij, net als Bin Laden overigens, in niet geringe mate de creatie is van de Amerikanen zelf. Het zijn de Amerikanen die in hem een aanleiding zien om Irak binnen te vallen (*link* van Saddam Hoessein met het 'internationaal terrorisme') en hem later gebruiken om het soennitisch verzet zwart te maken (Zarqawi is het soennitisch verzet). Met als gevolg dat alle *jihadi's* in de regio toestroomden om zich aan te bieden als zijn zelfmoordcommando's in de strijd tegen de Amerikaanse bezetting van Irak.

Niet minder interessant zijn haar uitwijdingen over de debatten over Zarqawi's handelingen, de legitimatie van zelfmoordacties, de rechtvaardiging van het maken van onschuldige slachtoffers (een vorm van *collateral damage*) en het voeren van *jihad* tegen de shi'ieten. Opnieuw blijkt dat dit soort acties slechts op de steun van een kleine groep kan rekenen en dat de overgrote meerderheid van soennieten zich afkeert tegen de roekeloze lijn die Zarqawi volgt. Zeker het Irakese soennitische verzet keurt de acties af, omdat ze juist zijn doel, het vormen van een nationaal verzet van

soennieten en shi'ieten, ondermijnt.

Net als de andere twee auteurs toont Napoleoni aan dat het onderzoek naar terrorisme zich niet alleen moet concentreren op het geweld zelf en zijn daders. Evenzeer is het van belang zijn islamitische tegenstanders te bestuderen, want daar liggen de mogelijkheden het te bestrijden.

Roel Meijer is verbonden aan de Radboud Universiteit, Nijmegen, en het International Institute for the Study of Islam in the Modern World (ISIM).